

ЗАСТОСУВАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ З ВАЖКОВИХОВУВАНИМИ ДІТЬМИ

Поліщук Юрій Йосипович
м.Тернопіль

У статті розглядається проблема розробки і використання технологій соціально-педагогічної роботи з важковиховуваними дітьми. Зокрема аналізуються суть технологічного підходу до організації соціально-педагогічного супроводу школярів; доводиться, що без знання теорії побудови соціально-педагогічних технологій, принципів технологічного підходу до професійної діяльності і конкретних методик роботи з дітьми неможливі планування, організація й здійснення ефективної соціально-педагогічної діяльності.

Ключеві слова: діти, важковиховувані діти, соціально-педагогічний супровід школярів, соціально-педагогічні технології, соціально-педагогічна діяльність.

Реалізація положень Закону України "Про Загальнодержавну підтримку молоді на 2004-2008 роки", постанов Міністерства освіти та науки України та Міністерства у справах молоді та спорту України передбачає розв'язання багатьох актуальних проблем, пов'язаних із процесом соціалізації майбутнього покоління. Однак у наш час, коли недостатньо чітко визначені життєві перспективи, процес формування позитивно спрямованої особистості є досить складними і суперечливими. Констатується розповсюдження різних негативних явищ серед шкільної молоді, зокрема, виникла і набирає розвитку проблема девіантної поведінки та дезадаптивності. У зв'язку з цим перед вищою школою, і, зокрема, перед соціальною педагогікою постають завдання розробки і використання технологій соціально-педагогічної роботи з важковиховуваними дітьми.

Технологізація соціально-педагогічної роботи, як і будь-якої іншої діяльності в соціальній сфері, є відображенням об'єктивних вимог, що висувуються науково-технічним й соціальним прогресом. Вона завжди має інноваційний, творчий характер, тому що пов'язана з постійним пошуком більш досконалих і, як наслідок, більш ефективних способів використання ресурсів людини, її фізичного й інтелектуального потенціалу. Впровадження технологічного підходу в практику організації соціально-педагогічного обслуговування найбільш уразливих прошарків населення – це стратегічний напрям, що має в своїй основі відмову в роботі з людьми від методу "проб і помилок" та постійну орієнтацію на високий кінцевий результат за оптимальної витрати сил і засобів.

Без знань теорії соціально-педагогічних технологій, принципів технологічного підходу до професійної діяльності і конкретних методик роботи з дітьми неможливі планування, організація й здійснення ефективної соціально-педагогічної діяльності.

Технологічно підготовленому спеціалісту значно легше освоїти професійну специфіку в конкретній галузі практичної діяльності і більш ефективно виконувати свої професійні функції. Звичайно, тепер поки що зарано говорити про повну технологізацію роботи соціального педагога. Але в багатьох напрямках соціально-педагогічної діяльності вже визначені певні алгоритми і розроблені відповідні технології.

Для того, щоб майбутні соціальні педагоги ще в стінах навчальних закладів оволодівали знаннями й вміннями, необхідними для розробки технологій соціально-педагогічної роботи і їх творчо використовували в практиці професійної діяльності, вони повинні добре розуміти, що таке технології взагалі і технології соціально-педагогічної роботи зокрема.

Технологію соціально-педагогічної роботи характеризують: динамічність, безперервність, циклічність, дискретність

технологічного процесу. Важливим є визначення етапів розробки технології соціально-педагогічної роботи, до яких відносять такі:

- теоретичний – пов'язаний з формулюванням цільової установки, визначенням предмета технологізації, виділенням структурних елементів та виявленням причинно-наслідкових зв'язків і відносин, в які включений клієнт;

- методичний – характеризується вирішенням завдань вибору джерел, шляхів і способів отримання інформації про стан об'єкта соціально-педагогічної роботи, вивчення прийомів і способів обробки і аналізу цієї інформації і принципів трансформації висновків у конкретні рекомендації для перетворювальної діяльності;

- процедурний – передбачає вирішення завдань, пов'язаних з організацією діяльності з апробації, усуненням недоліків рекомендацій і з виробленням алгоритму дій.

Технологія соціально-педагогічної роботи – це алгоритм діяльності, у результаті якої досягається певна соціально-педагогічна мета і змінюється об'єкт впливу. Ця діяльність не зводиться до одноразового акту, а являє собою процес, який характеризується зміною змісту, форм, методів, які циклічно повторюються при вирішенні кожного нового завдання в соціально-педагогічній сфері. У сукупності зміст такого циклу від виникнення завдання до його повного вирішення і складає технологічний процес.

До компонентів технологічного процесу відносять:

- алгоритм дії – програму вирішення завдань, яка точно вказує, як і в якій послідовності операції отримати результат, визначений вихідними даними;

- операції – найпростіші дії, спрямовані на досягнення конкретної, усвідомленої мети. Сукупність операцій, об'єднаних загальною метою, складають процедуру технологічного процесу;

- інструментарій – арсенал засобів, що забезпечують досягнення мети педагогічного впливу на особистість.

У самому загальному вигляді в технологічному процесі можна виділити чотири процедурні етапи:

- формулювання мети впливу – передбачає виконання таких операцій, як збір і аналіз інформації, здійснення соціальної діагностики, соціально-психологічне прогнозування розвитку проблеми, вироблення програми дій;

- розробку засобів впливу - передбачає виявлення і аналіз проблемної ситуації; вивчення, обґрунтування й оцінку варіантів та способів дій, вибір оптимального варіанту вирішення проблеми;
- організацію впливу, що включає операції з реалізації вибраного варіанту, координацію зусиль і корекцію застосовуваних способів впливу на важковиховуваних дітей і підлітків;

- аналіз і оцінка – супроводжуються співставленням прогнозованих і досягнутих результатів, формулюванням висновків.

При розробці технологій соціально-педагогічної роботи з важковиховуваними дітьми необхідно насамперед взяти до уваги, що найбільш характерними проявами соціальної і психолого-педагогічної дезадаптації цих дітей є їхня агресивна поведінка, конфлікти з вчителями і батьками, вживання алкогольних напоїв і наркотичних речовин, вчинення правопорушень, бродяжництво тощо.

Можна виділити декілька соціально-економічних і психологічних чинників, що впливають на кількість важковиховуваних дітей. До них відносять: ліквідацію ряду соціальних інститутів, які раніше працювали з дітьми; важкий соціально-економічний

стан значного числа сімей; загальне зниження моральної культури як суспільства в цілому, так і сімей; кризовий стан значного числа сімей (пияцтво, безробіття, подружня невірність тощо); занедбаність дітей як наслідок несприятливих умов життя та виховання; депривація як результат повної відсутності зі сторони батьків теплих, близьких взаємин з дитиною, необхідних для її повноцінного розвитку; фрустрація, зумовлена тим, що дуже часто задоволенню життєво важливих потреб дитини заважають соціально-економічні і морально-психологічні причини; внутрішній конфлікт, формування комплексу особистісних проблем як перепон у сфері спілкування і діяльності.

Починаючи розробляти технології соціально-педагогічної роботи із зазначеною категорією клієнтів соціальний педагог повинен обрати головним об'єктом уваги не правопорушення і навіть не дезадаптацію, а причини їх виникнення, в тому числі соціально-психологічні, що ведуть дитину із світу нормальних взаємин з людьми у світ ілюзорний, нерідко криміналізований і аморальний, а отже, асоціальний. Інакше кажучи слід починати з визначення психологічних, педагогічних, соціальних причин як чинників деформації особистості.

Основним змістом роботи соціального педагога з важковиховуваними дітьми є створення атмосфери реального співробітництва і партнерства у взаєминах з неповнолітніми. Однаково мірою є прийнятними і принцип їхнього добровільного звернення за допомогою, і принцип пропозиції допомоги. Пропозиція будь-якої допомоги зі сторони соціального педагога повинна “переважати” негативне і недовірливе ставлення до нього дитини і обов'язково містити в собі не якісь абстрактні схеми, а атрибути підліткової субкультури – лише після цього можна переходити до вирішення більш глибоких проблем.

При розробці технологій важливим є завдання пошуку нестандартних методів ранньої діагностики і корекції порушеного розвитку дітей. Найбільш адекватною технологією вирішення цих завдань можна вважати аналітико-перетворювальний метод – коригування особистості дитини, що здійснюється в такій послідовності:

- 1) психологічна кваліфікація особистісних деформацій дитини, вияв їх внутрішніх механізмів, визначення рівнів психічних змін, мотиваційно-потребнісної та ціннісно-сислової сфери;
- 2) визначення на основі проведеного аналізу конкретних завдань і сфер, де можливі профілактичні та корекційні впливи;
- 3) знаходження, розробка і апробація тактичних прийомів діагностичних і корекційних методик, оптимальних умов, що сприяють їх реалізації.

Технології соціально-педагогічної роботи з важковиховуваними дітьми можна розділити на дві групи: організаційні технології і конкретні соціально-педагогічні технології.

Організаційні в цілому спрямовані на вияв дітей групи ризику, діагностику їх проблем, розробку програм індивідуально-групової роботи і забезпечення умов для їх реалізації. Етапами реалізації організаційних технологій можуть бути такі.

І. Формування банку даних дітей та підлітків групи ризику. Здійснюється соціальними педагогами спільно з службами у справах неповнолітніх, кримінальною міліцією у справах неповнолітніх, органами освіти, охорони здоров'я, соціального захисту. У цілісний банк даних включається інформація про дітей таких категорій: діти із сімей, які знаходяться у соціально небезпечному становищі; бездоглядні і безпритульні діти; діти, які займаються бродяжництвом; діти, які знаходяться в соціально-реабілітаційних центрах, притулках, спеціальних навчально-виховних закладах соціальної реабілітації; діти, які скоїли правопорушення.

При формуванні банку даних уточнюються такі позиції: які підстави взяття на облік, які структури працюють з дитиною, яка робота здійснюється для вирішення проблеми і що для цього ще можна зробити.

Формуючи банк даних, спеціаліст дотримується принципу конфіденційності, інформацією користується лише для службових

вих цілей.

II. Діагностика проблем особистісного і соціального розвитку дітей, які потрапили в сферу діяльності соціального педагога. На цьому етапі соціальний педагог вивчає індивідуальні особливості дитини, з'ясує її інтереси і потреби, труднощі й проблеми, конфліктні ситуації, відхилення у поведінці, визначає їх причини, відслідковує джерела виникнення конфліктних ситуацій, досліджує умови і особливості взаємин у мікро середовищі життєдіяльності дитини.

Можна запропонувати такий алгоритм вивчення особистості важковиховуваної дитини і її проблем:

1. Зібрати загальні дані про дитину.
2. Вивчити стан здоров'я, особливості фізичного розвитку і порушення (дефекти зору, слуху, наявність хронічних захворювань тощо).
3. Виявити спрямованість особистості (егоїстична, товариська, характеристика усвідомлюваних мотивів, погляди і переконання, прагнення, мрії, особистісні цінності).
4. Визначити темперамент (риси якого типу темпераменту переважають).
5. Виявити особливості емоційно-вольової сфери (характер емоційної реакції на педагогічну дію; стан розвитку почуттів: (моральних, інтелектуальних, їх глибина і стійкість; зовнішнє вираження емоційних переживань; вольові особливості).
6. Визначити особливості характеру (які позитивні і негативні якості характеру виявляються у ставленні до навчання, праці; у ставленні до інших людей; які має шкідливі звички: куріння, лихослів'я, вживання спиртних напоїв, наркотичних речовин, аморальна поведінка).
7. Розробити характеристику міжособистісних взаємин клієнта:
  - а) у сім'ї (умови сімейного виховання, характеристика сім'ї за структурою, матеріальним забезпеченням, виховним потенціалом, особливостями взаємин між дорослими членами сім'ї, взаємин дитини з дорослими, становище дитини в сім'ї);
  - б) у шкільному колективі (характеристика колективу, соціальний статус учня, його становище в колективі (лідер, популярний, рівноправний член, перебуває в ізоляції);
  - в) у сфері вільного спілкування (з ким спілкується у вільний час, до якої групи ровесників належить, яка спрямованість групи, який статус в групі і яку роль там виконує).
8. Виявити участь у різноманітних видах діяльності та ставлення до неї:
  - а) ставлення до навчальної діяльності (неуспішність і її причини, байдужість до навчання, несформованість учбових навичок, низький рівень мислення, пропуски занять без поважних причин);
  - б) ставлення до участі у трудових справах (участь у домашніх справах (прибирання, купівля продуктів у магазині, робота на городі тощо), участь у суспільно корисній праці);
  - в) участь у якомусь виді діяльності (відвідування секції, гуртка, клубу);
  - г) наявність (відсутність) професійної орієнтації.
9. Визначити причини відхилень у поведінці:
  - а) відхилення від норми через стан здоров'я (порушення у фізичному і психічному здоров'ї, відставання у рості, неврози, дефекти пам'яті, мислення);
  - б) порушення у сфері міжособистісних відносин (непопулярний, ізолюваний у класному колективі, аутсайдер у неформальному об'єднанні, конфліктний, відчужений, безконтрольний в сім'ї);
  - в) непрофесійна робота педагогів з дитиною (авторитаризм дій по відношенню дитини; небажання виявити особливості дитини і, відповідно до них будувати систему роботи з нею; суперечливий і поверховий характер вимог; покарання, пов'язані з приниженням гідності дитини; конфліктні відносини з батьками);
  - г) помилки сімейного виховання (“затаскане дитинство”, “задавлене дитинство”, “загублене дитинство”, “самотнє дитин-

ство"; відсутність елементарних психолого-педагогічних знань; перекладання турбот про дитину на школу; конфлікти в сім'ї між подружжям);

д) соціальні причини (безробіття одного (обох) батьків; важке матеріальне становище сім'ї тощо).

III. Розробка програм роботи з дитиною або з групою дітей.

За результатами діагностики соціальний педагог визначає сутність проблеми, підбирає адекватні психолого-педагогічні, соціальні засоби для їх ефективного вирішення як індивідуально, так і в групах. Усі програми, що розробляються, повинні відповідати таким вимогам: доцільності методів, форм і засобів діяльності, зокрема залучення до неї різноманітних служб; прогнозованості; можливості вимірювання очікуваних результатів.

IV. Забезпечення умов реалізації програм.

На цьому етапі, в залежності від мети і завдань програми, відбувається розподіл обов'язків по її реалізації. Соціальний педагог скоординує дії всіх залучених осіб, відслідковує результати, інформує про виконання програми.

V. Консультування.

Передбачається консультування осіб, зацікавлених у вирішенні проблем дітей групи ризику.

VI. Міжвідомчі зв'язки соціального педагога.

Соціальний педагог виступає організатором та ініціатором побудови зв'язків з організаціями та службами, покликаними надавати допомогу й підтримку неповнолітнім у рамках державної системи профілактики правопорушень неповнолітніх.

Таким чином, розробка і апробація технологій соціально-педагогічної роботи з важковиховуваними дітьми дають підстави стверджувати про їхню ефективність та потрібність.

Література і джерела

1. Василькова Ю.В. Методика и опыт работы социального педагога: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений, М.: «Академия», 2001. – 160 с.
2. Галагузова Ю.Н., Сорвачева Г.В., Штинова Г.Н. Социальная педагогика: Практика глазами преподавателей и студентов: Пособие для студентов. – М.: ВЛАДОС, 2001. – 224 с.
3. Иванов В.Н. Социальные технологии в современном мире. – М., 1996. – 271 с.
4. Панасик М.Б. Соціальні технології роботи з попередження правопорушень // Управлінські аспекти соціальної роботи. – К., 2002. – С.344-368.
5. Селевко Г.К., Селевко А.Г. Социально-воспитательные технологии. – М., 2002. – 214 с.
6. Технологии социальной работы: Учебник под общ. ред. Е.И.Холостовой. – М., 2002. – 400 с.

В статье рассматривается проблема разработки и использования технологий социально-педагогической работы с трудновоспитуемыми детьми. В частности анализируется сущность технологического подхода в организации социально-педагогического обслуживания школьников; доказывається, что без знания теории построения социально-педагогических технологий, принципов технологического подхода к профессиональной деятельности и конкретных методик работы с детьми невозможны планирование, организация и осуществление эффективной социально-педагогической деятельности

Ключевые слова: дети, трудновоспитуемые дети, социально-педагогическое сопровождение школьников, социально-педагогические технологии, социально-педагогическая деятельность.

The article deals with the problem of development and application of technologies of social and educational work with vulnerable children. Specifically it is analyzed the essence of technological approach to social and educational support of students; it is proved that without knowledge of the theory of social and educational technology construction, principles of technological approach to professional activity and specific techniques for working with children impossible planning, organization and implementation of effective social and educational activities.

Key words: children, vulnerable children, educational and pedagogical support of students, social and educational technology, social and educational activities.